

Szolnok könyve

fejezetek a város történelméből

Régészeti kalandozások a város múltjában

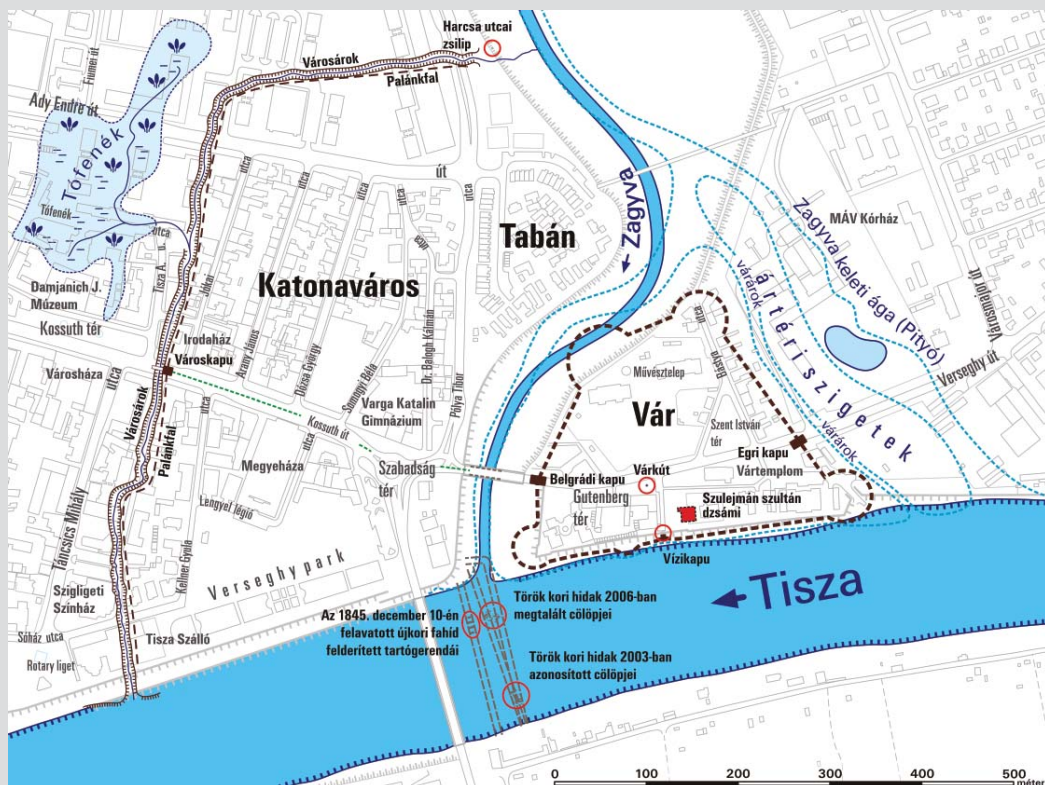
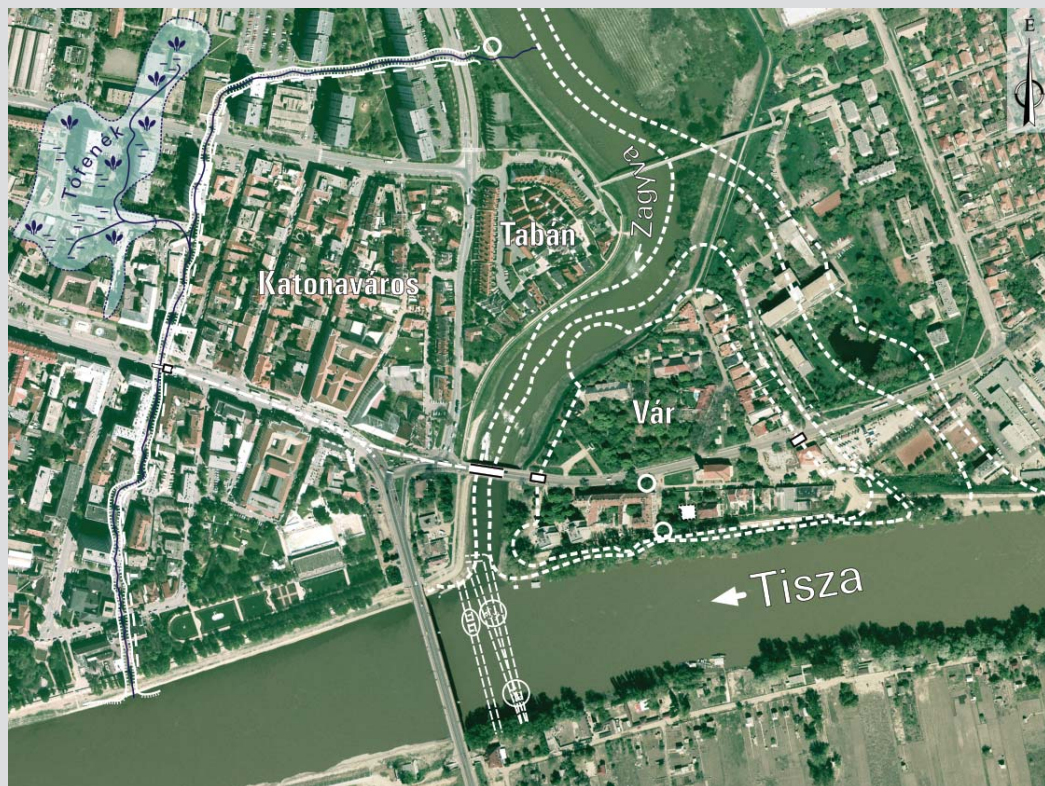
*„Az építészet valamit megörökít és megdicsőít.
Ezért nem létezhet építészet ott, ahol nincs mit megdicsőíteni.”*
Ludwig Wittgenstein

Sokan tudhatják, hogy Szolnok fontos szárazföldi és vízi utak találkozási pontján helyezkedik el, a középkorban és a kora újkorban jelentős központ volt. Ugyancsak közhímről, hogy az elmúlt ezer esztendőben mind az egyházi, mind a világi és katonai építkezések számottevőek voltak a településen. A Tisza–Zagyva találkozásánál egykor erős vár állott, és Magyarország legkorábbi állandó Tisza-hídjait is itt építették meg. Ezek az átkelőhelyek nagy szolgálatára voltak az ország kereskedelmének, a 16–17. század békésebb korszakaiban például évente több tízezer szarvasmarhát hajtottak át rajtuk a nyugat- és dél-európai piacok felé. *Mára mi maradt meg a nagyszerű építészeti alkotásokból, napjainkban milyen kézzelfogható bizonyítékok szemléltetik Szolnok történelmi jellegzetességeit? A különböző korszakokban milyen lehetett a vár és a város? Írásunk ezekre a kérdésekre keresi a választ. A továbbiakból az is kiderül, milyen összetett munka a régészet, milyen sokirányú tevékenységet, gondolkodást igényelnek a hiteles megállapítások.*

Kutatási módszereink

Az első kérdésre sajnos röviden csak annyit mondhatunk, hogy Szolnok régészeti örökségéből a felszínen semmi nyom nem maradt, minden a föld és a víz alá került. Pusztulásuk oka egyrészt az, hogy a település meglehetősen viharos történelmet tudhat maga mögött, több alkalommal porig égett, továbbá a középkori és a kora újkori vár, valamint város területét új épületek foglalták el. A természet erői sem voltak kegyesek: a vár utolsó maradványait az 1879-es nagy tiszai árvíz mosta el. Ezek a tények önmagukban még nem jelentenének megoldhatatlan feladatot, ennél szomorúbb viszont, hogy a városi régészet nálunk még csupán gyermekcipőben jár. A tervszerű ásatások

A követ-
kező oldal
képei: légi-
fotó (fent)
és térkép
(lent)
Szolnok
történelmi
városmag-
járól a
fontosabb
régészeti
feltárá-
sokkal,
rekonstruk-
ciókkal

mindmáig hiányoznak, eddig csak kisebb leletmentésekre adódott lehetőség. A vár és a régi város helyének, valamint települési szerkezetének meghatározásához a szórványos régészeti adatokon kívül az írott források, hadmérnöki felmérések, történeti térképek, légifotók, továbbá a mai utcahálózat, utcanevek, illetve a domborzati és vízrajzi viszonyok nyújtanak támpontot.

Tegyünk közösen egy sétát Szolnok múltjában! A középkort és a kora újkort főként használati tárgyak reprezentálják, emellett jóval kevesebb számban egyéb leletek, például ágyúgolyók is megőrződtek, melyek a Damjanich János Múzeum kiállításain tekinthetők meg. A fazekastermékek között az ép példányok ritkák, jelentős részük töredékes formában a palánkkal övezett mezőváros, valamint a vár területéről és különösen a vár alatti Tisza-partról kerültek elő. Ásatások hiányában a vár védműveinek – bástyák, sáncok és árkok – elhelyezkedéséről, építéséről, átépítéséről sem rendelkezünk hiteles régészeti adatokkal. Mára a Zagyva eredeti, keleti ágának maradványai is elenyésztek, egyedüli hírmondója a feltöltődött ősi meder, a Pityó területén épített MÁV Kórház előtti kis tó. A Zagyvának a Tabán és a Tisza közötti jelenlegi szakasza ugyanis csak az 1550-es várépítés során kiásott várárokból alakult ki. A máshonnan ideérkezők zöme azt sem tudja, hogy a történelmi Szolnok legfontosabb helyére, az egykori vár területére lép, ha a belvárosból átsétál a Gutenberg téri Zagyva-hídon. Néhány elnevezésen kívül – pl. „Vár” városrész, Vártemplom, Várplébánia, Bástya utca – ma már alig utal erre valami. Gyakran a szolnokiakat is megtéveszti a Verseggy úton található, az ezredforduló körül megszűnt Vár ABC helyén működő Vár-Kert Áruház neve. Az épület valójában nem az egykori erődítmény területén található, hanem attól jóval keletebbre.

A várban figyelmesen sétálók a városrész jelenleg legrégebbi épülete, a klasszicista stílusjegyeket viselő Vártemplom közelében felfigyelhetnek a téglával bélelt várkútra, melyet 1952-ben egy 18. század végi kéziratot térkép alapján elvégzett ásatás során azonosítottak. Nem nehéz megtalálni, hiszen az 1970-es években *Papi Lajos* szobrászművész tervei szerint „törökös” kútfőt építettek köré. Ha a kúttól elindulunk a Tisza-part felé, akkor csak egészen kis távolságot kell megtennünk, hogy eljussunk a Várplébánia kerítésének nyugati fala előtti kis közparkba. A fűvel benőtt felső talajréteg alatt rejtőznek

A török
kor hangu-
latát idéző
várkút
napja-
inkban,
melynek
korát saj-
nos nem
ismerjük

Szolnok egykor legjelentősebb épületének, egy muszlim templomnak a maradványai. *Evlia Cselebi* világutazó uralkodói dzsáminak nevezte. Eszerint állami alapítású volt. Bár közvetlen adatunk nincs róla, minden bizonnyal *Szulejmán* nevét viselte, kinek szultánsága idején a törökök a várat és a várost elfoglalták. Az épületet ugyancsak 18. századi térképek felhasználásával találták meg, és 1973-ban részben feltárták alapárkait a nyugati falához tapadó, szabálytalan négyszög alakú minaretalapozással együtt.

A vár eredetileg három kapuja közül egyedül a dzsámi közelében, a déli várfalon kialakított vízikapun át lehetett megközelíteni a Tiszát. 1955-ben, a Tisza felőli várfal nyomvonalán a terméskövekből emelt árvízvédelmi támfal építésekor ezt a vár egykori hangulatát visszaidéző kis kaput is helyreállították. Nagy kár azonban, hogy a támfal 2006-os újjáépítésekor befalazták a szolnoki sétáknak ezt a kedvelt célpontját. Helyére ma már csak a Tisza-partra vezető dupla lépcsősor utal.

Amennyiben a hajdani nyugati várkapu helyén át szeretnénk elhagyni az erősséget, akkor nem kell mást tennünk, mint a vár és a tőle nyugatra fekvő város között közvetlen összeköttetést biztosító Zagyva-hídon átkelnünk. A 16. század közepétől áll híd ugyanitt, és az is bizonyos, hogy a 18. században egy szakasza felhúzható volt. Szomorú tény viszont, hogy a középkori és kora újkori városból ma már semmi nem látható. Közvetlenül a Tisza-parton, a Verseghy park és a Tisza Szálló helyén a 18-19. században álló hatalmas sóraktárak, azaz sóházak is nyomtalanul eltűntek. Emléküket ma már egyedül a Sóház utca elnevezése idézi fel. Ahogy haladunk visszafelé az időben, úgy ismereteink is egyre hézagosabbá válnak. A hadmérnöki felmérések és történeti térképek adatai alapján csak az nyilvánvaló, hogy 1551-től a városkapuhoz vezető egyetlen főút/országút nyomvonala a jelenlegi Kossuth útéval megegyező lehetett. Emellett talán a Tabán városrész utcaszerkezete őrizhette meg részben a múlt nyomait. A várost övező erődítést, az 1551-ben épített palánkfal és az előtte lemélyített vizesárok elhelyezkedését viszont pontosan ismerjük. A városárok nyomvonalára elsőként a Kossuth tér 1. szám alatti irodaház 1952–1954 közötti építkezésén találtak rá, ahol 7–8 méter mélységből török és török kori leletek kerültek napvilágra, melyek egyértelműen igazolták, hogy az árok nyugati szakasza a Kossuth tér keleti szélén húzódott. Ezen vizesárok újabb részleteire 1971-ben az Ady Endre út 5. számú tízeletemes lakóház előtti szennyvízcsatorna kiásásakor, valamint a Szolnok ispán körüti tízeletemes házsor egyik épületének alapozásakor leltek rá.

A Tiszából
felszínre
került, két
hidhoz
tartozó
cölöpkon-
centráció
(2003)

Különleges jelentőségű, páratlan leletet találtunk azonban 2003 nyarán. Az évszázados rekordot döntő alacsony vízállás miatt tölgyfából készített átkelőhelyek maradványai bukkantak elő a Tisza medréből. A víz alatti régészeti kutatások csak nemrégiben

derítették ki minden kétséget kizáróan, hogy ezek Magyarország legelső állandó Tisza-hídjaival azonosíthatók. A feltárások egyrészt felhívták a figyelmet a Tisza medrében lappangó leletekre, másrészt igazolták, hogy Szolnok 16-17. századi történetének árnyaltabb értékeléséhez a régészeti bizonyítékok sem nélkülözhetők. A sekély vízben, illetőleg az időlegesen szárazra került folyómederben eredeti helyzetben (*in situ*) beágyazódott és jó állapotban konzerválódott cölöphídmарadványokat dokumentáltunk a Tisza bal partjának közelében, a jelenlegi közúti Tisza-hídtól 70 méterrel keletre. Ahhoz viszont, hogy az átkelők pontos helyét meghatározhassuk, szükség volt a jobb part közeli maradványok tervszerű kutatására is. Erre 2006 októberéig kellett várni. Az ekkor elvégzett műszeres vizsgálatok és bűvárrégészeti feltárások eredményeként közvetlenül a Zagyva-torkolat előtt megtaláltuk a török kori hidak két dupla cölöpsorát, így lehetővé vált teljes nyomvonaluk rekonstrukciója.

Sokáig úgy tűnt, hogy Szolnok múltjának felderítésében a bőségesen rendelkezésre álló metszetek is szerephez juthatnak. Kiderült azonban, hogy ezek közül csupán három tekinthető „ősforrásnak”: *Georg Hoefnagel* (ejtsd: Hufnahel) 1617-ben közzétett munkája; a második létezését azok a 16. század végi másolatok bizonyítják, melyek példányai külföldi gyűjteményekben, így a stockholmi Királyi Hadilevéltárban is megtalálhatók; a harmadik pedig a *Wilhelm Dilich* (ejtsd: Dilih) 1600-ban megjelent könyvében publikált látkép. A későbbi metszetkészítők *Hoefnagel* és különösen *Dilich* munkáját másolták, illetőleg egymáséból vettek át adatokat. Időközben az is világossá vált, hogy ez a három fenti ábrázolás számos valótlanságot, pontatlanságot tartalmaz, emiatt csupán egyes részleteiket tudtuk felhasználni.

Kutatásaink során az elmúlt években további forrásokat sikerült feltárnunk, emellett szükségünk volt új módszerek bevonására is. A források közül az egyik legfontosabb a budapesti Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtárában található nagy méretarányú, két világháború között készült archív légifelvétel. A mai városképben

A mederből
kiemelt, jó
állapotban
megmaradt,
közel
7 méter
hosszú, két
részből álló
ún. toldott
cölöp
mintavé-
telezése és
dokumen-
tálása
(2003)

A török kori Szolnok metszete a 16. század utolsó harmadában az 1562-ben vert első tiszai cölöphíddal (Georg Hoefnagel, 1617 – Dr. Vincze Gyula szolnoki ügyvéd magángyűjteményéből)

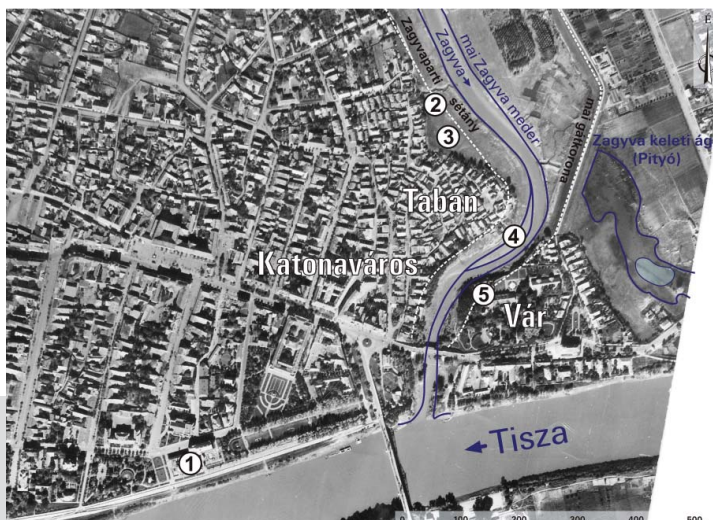
A stockholmi Királyi Hadilevéltárban található látkép: a vár és a város két dzsámival, valamint a Tiszán átívelő hajóhíddal a 16. század végén

ugyanis fellelhető jónéhány olyan jellegzetes középület, mely akkor már létezett, és ezek alapján elvégezhető a városmag hajszálpontos térképi beillesztése (georeferálása). Abban az időben még szó sem volt azokról a régi városrészeket eltüntető

nagyberuházásokról, melyek markáns környezetátalakítással jártak együtt, és létrehozták a ma ismert képet (pl. belvárosi lakótelepek felépítése és a Zagyva jobb parti gátrendszerének kiépítése). A légifényképen az alábbi részletekre érdemes odafigyelni:

- pontosan meghatározható a Zagyva egykori keleti ágának helyzete, melyet ekkor már gáttal választottak le az élő ágtól, de még mindig víze-nyős terület;
- a vársziget alakja csaknem érintetlen formában tanulmányozható, a később teljesen levágott északnyugati bástya egy része is a helyén van még;
- a Zagyva-torkolat a jelenleginél nyugatabbra helyezkedik el;
- a Zagyva jobb parti árterülete még beépítetlen és jól körülhatárolható;
- a Harcsa utca, melynek keleti végéből az ártéren át a Zagyvába futó aktív vízfolyás világosan jelzi a városárok északi szakaszát;
- az utcaszerkezet is beszédes, mivel az egykori városárok nyomvonalában található Harcsa utcától délre, a palánkfalal védett hajdani város területe sokkal sűrűbben lakott, mint az attól északra fekvő.

Az MH 86. Szolnok Helikopter Bázis jóvoltából 2005 júniusában egy MI 8-as helikopterrel lehetőségünk nyílt arra, hogy madártávlatból vethessük össze az archív felvételt a jelenlegi városmaggal, továbbá hogy légifotókat készítsünk.

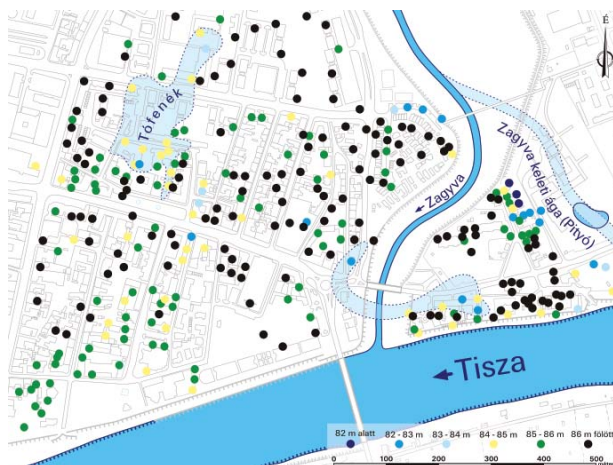

1. Tisza Szálló, 2. egykori Harcsa utcai kifolyó (napjainkban zsillippel ellátva), 3. Zagyva-ártér széle (jelenleg feltöltött), 4. Tabánból levágott terület, 5. napjaink Zagyva-parti sétányának nyomvonala

A talajmechanikai fúrások, valamint az egykori folyómedrek és vizenyős, vízjárta területek elhelyezkedése a történelmi városmag területén (a pontok színezése a bolygatatlan talajszintek tengersizint feletti magasságát mutatja)

Még visszább tekintve az időben, áttörést jelentett, amikor a bécsi Hadilevéltárból eredeti és rendkívül pontos, Szolnokot ábrázoló 18. századi hadmérnöki felmérésekhez sikerült hozzájutnunk. Ezek georeferálásával ugyanis elvégezhetjük a városmag mintegy 250 évvel ezelőtti rekonstrukcióját.

Végül, de nem utolsósorban, alapvető információkat nyertünk abból a több mint 300 talajmechanikai fúrásnak a kiértékeléséből is, melyeket az elmúlt 40 évben mélyítettek le a belváros területén. Ezen utóbbi adatoknak köszönhetően lehetővé vált a közel ezer éve felépített, első ispánjáról Szolnoknak elnevezett megyeközpont föld-fa szerkezetű várának beazonosítása. Emellett képet kaptunk a honfoglaló eleinket fogadó öskörnyezeti viszonyokról is. Így megállapíthattuk, hol voltak a magasabb, megtelepedésre alkalmas térszínek, és merre helyezkedtek el a laposabb, vízállásos területek. A talajmechanikai fúrások fontos információkat szolgáltatottak az emberi megtelepedés intenzitásáról, mely különböző vastagságú rétegek kifejlődéséhez vezetett. Kitűnően mutatták a markáns emberi beavatkozásokat, így további adatokkal összevetve alkalmasnak bizonyultak a mezővárost övező vizesárok 1551-ben kiásott nyomvonalának rekonstruálására.

Öskörnyezeti viszonyok, Szolnok ispán föld-fa vára és a település a 11–13. században

A Tisza jobb partján, az ősi Zagyva-torkolattól nyugatra ezer-ezerszáz esztendeje egy változatos, vízmentes hátakkal, valamint vízállásos és vízjárta területekkel tagolt felszín várta az ideérkezőket, melyet a fenti két folyó ártere szegélyezett. A vízállások az évszakok és a csapadékmennyiség függvényében változtatták kiterjedésüket. A legnagyobb közülük a Tófenék, melynek déli határa a Damjanich János Múzeumnál volt, míg az északi jóval túlnyúlt az Ady Endre úton. Teljes lecsapolása csak a 19. század első felében következett be, területét ezt követően beépítették. Emlékét ma a Tófenék utca őrzi. A Tisza bal partja ezzel szemben lapos árterület, melyet minden áradáskor víz borított. A jelenlegi Tiszaliget körtöltése csak 1961 és 1963 között épült ki, melyet 1970-ben megerősítettek. A mellette található Mentetlen még napjainkban sincs teljesen bevédve, ahogy ma is élő neve mutatja.

**Öntött
bronz
ereklye-
tartó ke-
reszt a 11.
századból
(Szolnok-
Vár)**

A kora Árpád-kori Szolnok vármegye egykori központjáról, az ispánsági várról és a településről viszont alig tudunk valamit. A talajmechanikai fúrásokból nyert adatok alapján elmondható, hogy az erődítésre és megtelepedésre alkalmas, vízhez közeli magasabb térszínnek főként a Zagyva eredeti, keleti ágának jobb partján koncentráltak. A feltárt régészeti forrásanyag szerint a későbbi vár területe már Kr. e. 6000 körül, a kora újkőkortól kezdődően lakott volt. Közvetlenül a Zagyva tiszai torkolatánál a 11. század 20-as, 30-as éveiben – *I. István* királyságának vége felé, illetőleg *Orseolo Péter* idején – felépített föld-fa várat keletről a Zagyva, délről a Tisza, nyugatról pedig egy laposabb, vízállásos térszín övezte. Első ispánja *Szolnok* (forrásokban szereplő névalakjai: *Zonuc, Zonuk, Zounuk, Zaunic, Zounuck, Zonug, Zounut*) volt, aki jelentős érdemeket szerzett a kereszténység terjesztésében. Ennek kapcsán viszont komoly összetűzésbe keveredett a szomszédos Békés várának urával, Vátával. Az 1046-ban kirobbant *Vata* vezette pogányfelkelés idején Szolnok ispánt abban a főpapi-főnemesi küldöttségben találjuk, mely Székesfehérvárról indult *Vazul* száműzött fiainak, *András* és *Levente* hercegeknek a köszöntésére. Vataék azonban a pesti révnél lecsaptak rájuk, és *Gellért püspököt* követve ekkor szenvedett vértanúhalált a Dunán való átkelésékor maga *Szolnok ispán* is.

Az ispánsági vár a tatárjáráskor elpusztult, és többé feltehetően már nem nyerte vissza védelmi funkcióját. Felhagyásának pontos időpontját ugyan nem ismerjük, de maradványa még 300 év elmúltával, 1550-ben is szembetűnő lehetett. *Bernardo Aldana* spanyol zsoldosvezér, aki ekkor a haditanács megbízásából Szolnokot megsemmisítette, majd az újabb várépítés egyik irányítójaként a településen hosszabb időt eltöltött, emlékiratában az ispáni várról egyebek mellett az alábbi megjegyzést teszi: „[...] ódon, tatár korabeli földsáncai folyópartra néznek, tudniillik ott ömlik a Zagyva a Tiszába [...]”. A „tatár korabeli” minden bizonnyal a helyiek által adott magyarázat („tatároktól elpusztított”) félreértéséből adódhatott.

A várhoz tartozó település a közelben helyezkedhetett el. Az 1990-es évek közepén a föld-fa szerkezetű vár területén, a jelenlegi Szent István téren rábukkantunk az Árpád-kor egyik legjellegzetesebb edénytípusának, a cserépbográcsnak több töredékére is. Mivel azonban a felszín erősen

**Az öskör-
nyezeti
viszonyok,
valamint a
föld-fa vár
és a tele-
pülés 11.
századi
rekonst-
rukciója**

Vörösréz
lemezről
kivágott
körmeneti
kereszt,
vésett
díszítéssel,
középen
korpusszal,
végein
apostolfi-
gurákkal.
Eredetileg
aranyozott
lehetett és
drágakö-
vekkel éke-
síthették,
12. század
(Szolnok-
Tisza
Szálló)

bolygatott, fedett és beépített, a település lehetséges kiterjedésének megállapításakor kizárólag a talajmechanikai fúrások adatai alapján körvonalazott, megtelepedésre alkalmas hátaak számbavételére hagyatkozhatunk. Eszerint az erre a korszakra jellemző veremházak a vártól közvetlenül északnyugatra, a Zagyva magaspártján sorakozhattak a mai Tabán területét is beleértve. Láthatjuk, hogy Szolnok legkorábbi településmagja valójában nem a Tisza mentén, hanem a Zagyva keleti ágának jobb partján terült el. Árpád-kori plébániatemplomának maradványait ugyan még nem ismerjük, de feltehetően az ispánsági várban, a későbbi gótikus templom helyén vagy annak közelében állhatott, és a tatárjáráskor pusztult el. Az egykori keresztény hitéletre vonatkozóan viszont találunk régészeti leleteket. Ezek közül a legfontosabbak egy 11. századra keltezhető bronz ereklyetartó kereszt és egy vörösrézből készített körmeneti kereszt a 12. századból, mely utóbbira a Tisza Szálló építésekor bukkantak 1927-ben.

A palánkvár felépítése és a mezőváros megerősítése 1550–1551-ben

Régészeti feltárások hiányában Szolnok 14–16. századi településtörténeti folyamataihoz nincs támpontunk. Azt is csak írott forrásokból tudjuk, hogy a 15. század első felétől mezővárosi fejlődése komoly lendületet vett. Bizonyosra vehető, hogy lakosainak száma, valamint – ezzel összefüggésben – a település mérete a korábbihoz képest jelentősen megnövekedett, határa pedig kiterjedt délnyugat felé egészen a Tiszáig. 1550–1551-ben azonban a palánkvár felépítése és a város megerősítése nem ennek következtében történt, hanem hadászati jelentőségéből fakadóan a török terjeszkedést volt hivatva megakadályozni a Tisza vonalánál.

Sárkány-
fogas
díszítésű
korsó, 15.
század
(Szolnok-
Vár)

Habsburg Ferdinánd királyi hadvezetése *Niklas von Salm* (ejtsd: Zálms) generális, valamint *Báthori András* főkapitány alatt hozzávetőleg tízezer embert vont össze, és Szolnokot 1550. szeptember 14-én, a Szentkereszt felmagasztalása ünnepén megszállták. Elsőként a várárok kiásását kezdték meg. Egyszerre 500–600 ember dolgozott folyamatosan: egész vármegyéék parasztsága, gyalog és ígás napszámosok. Rajtuk kívül a királyi haderő különböző nemzetekhez (pl. cseh, morva, spanyol) tartozó alakulatai,

továbbá német ácsok, Egerből pedig itáliai kőfaragók működtek közre. Sőt, a közeli török fennhatóság alatt lévő városok közül Nagykőrös, Kecskemét és Cegléd is hozzájárultak a vár felépítése mellett a város megerősítéséhez. Az ágyúkat cseh pattantyúsok telepítették, és ők gondoskodtak a szertár építéséről, ahol a lőport és az ágyugolyókat tárolták. Hihetetlen, de igaz, hogy ez a közel egy esztendeig elhúzódó hatalmas vállalkozás sikerrel zárult. Szinte a török orra előtt építették fel az új erősséget.

Az erődítési munkálatok markáns környezetátalakítással jártak együtt. Következményei napjainkban is láthatók. Egyrészt egy szigetet hoztak létre azáltal, hogy a Zagyva eredeti, tiszai torkolatától nyugatra egy új Zagyva-medret ástak ki a vár északi és nyugati oldala mentén. Másrészt ezen a Tisza és a Zagyva folyók által teljesen körülölelt várszigeten a mesterségesen kialakított mederből kitermelt föld felhasználásával létesítették az erősség palánkfalait, illetve töltötték fel belső szintjét. 1551-ben pedig a mezőváros vizesárkának kiásásával – melynek földjéből építették a város palánkfalait – a Zagyvát és a Tiszát egy újabb csatornával kötötték össze. Ma már sem a városárok, sem a Zagyva ősi keleti ága nem funkcionál. Az előbbinek teljesen nyoma veszett, az utóbbira a MÁV Kórház mély fekvésű telke és az intézmény előtti kis tó emlékeztet. Ugyanakkor a Zagyvának a Tabántól egészen a Tiszáig húzódó egyetlen élő szakasza az 1550-es várépítésnek köszönhetően jött létre.

A Tisza és a Zagyva torkolatánál elkészült palánkvár a korábbi ispánsági föld-fa vár helyét is magában foglalta, de elődjénél jóval nagyobb és természetesen korszerűbb volt. Alakja szabálytalan trapézhoz hasonlított, sarkain és a vízikapu mellett szögletbástyákkal erősítették meg. A vár mellett a mezőváros falait és bástyáit is palánkból építették, melyek nagy ellenállóerőt tanúsítottak az ágyugolyókkal szemben. Palánkerődítést elsősorban akkor alkalmaztak, ha kevés idő állt rendelkezésre és emiatt gyorsan kellett haladni, illetőleg ha kőhiányban szenvedtek. Maga az építkezés az alábbi módon történt: két vagy több mély és keskeny cölöpárkot ástak ki egymással párhuzamosan, majd ezekbe állították a cölöpöket, amiket vesszővel fontak össze. Az így kialakított cölöp-sorok közét földdel, agyaggal töltötték ki, amit ledöngöltek. Végül pedig a fal külsejét betapasztották, hogy ne lehessen felgyújtani (*l. Hoefnagel metszete*).

**Szolnok
1550–1551-
ben épített
erődíté-
seinek
rekonstruk-
ciója**

Szolnok várát a palánkfalak mellett vizesárok is védte, amelybe belevezették a Zagyvát. Három kapuja ismert, melyek közül az egyik a nyugati, a másik a keleti, a harmadik pedig a déli falon a Tiszára nyíló vízikapu (*l. Hoefnagel metszete*). A nyugati kapu nagy valószínűséggel kőből épülhetett. A mezővárost árok és palánkfal csak nyugatról és északról védte, míg keletről és délről, a Zagyva, illetőleg a Tisza felől teljesen nyitott volt. Arról azonban, hogy ezen időszakban a vár és a város területén hol és milyen épületek állhattak, csak kevés adattal rendelkezünk. Egyedül annak a gótikus stílusban épült, támpillérekkel tagolt kőtemplomnak a helye azonosítható a várban, a későbbi dzsámi helyén, melyet 1551. április 21-én kelt levelében az első szolnoki várkapitány, *Zay Ferenc* említ.

A mezőváros kiterjedésére 1551-ben felépített védműveinek elhelyezkedéséből következtethetünk, hiszen azok minden bizonnyal a meglévő települést határolták. A vizesárok teljes nyomvonala régészeti megfigyelések, talajmechanikai fúrások, hadmérnöki felmérések, történeti térképek és írott források, valamint az utcaszerkezet alapján rekonstruálható. Méretei: szélessége átlagosan 14 méter, mélysége pedig 4-5 méter lehetett. Nyomvonalának déli vége a Tisza Szálló keleti része alatt torkollott a Tiszába, melybe az 1660-as évek közepén három napot itt töltő *Evlia Cselebi* világutazó szerint belevezették a Zagyva vizét. Úgy gondoljuk, hogy ez csak magasabb vízszinteknél, áradások alkalmával volt lehetséges. A Rákóczi-szabadságharc után már főként csupán belvízlevezető csatornaként funkcionálhatott, ugyanis a talajmechanikai fúrások alapján a városároktól közvetlenül nyugatra helyezkedett el az a nagyobb kiterjedésű, mélyebb fekvésű, vízállásos terület, a Tófenék, melynek esőzések utáni felgyülemlett vizét vezette le a Tiszába. A Tisza Szálló építésekor megtalált, az előző fejezetben már említett Árpád-kori körmeneti kereszt előkerülési helye pontosan a szóban forgó vizesárokba esik. Ezt a hordozható kegytárgyat feltehetően Szolnok 1552-es török kézre kerülésekor távolíthatták el a feldúlt várbeli gótikus templomból, és hogy megszabaduljanak tőle, beledobták a várost kerítő sáncárokba.

A városárok nyomvonala a Tisza Szállótól észak felé, a Szigligeti utca alatt folytatódik. Erre az utcára az 1870-es évektől a Bűdös köz névalakot használták, majd 1894-1926 között hivatalosan is Csatorna utca lett a neve. Innen a vizesárok a Kossuth tér 1. szám alatti irodaház nyugati része alatt húzódik egészen az Ady Endre útig. Utolsó, északi része az egykori Harcsa utca vonalának feleltethető meg. Zagyvára nyíló kifolyója a két világháború között készült archív légifelvételen még aktív és egészen jól látható (*l. archív légifotó*).

Izniki fajanszcsésze, 16. század (Szolnok-Vár)

Sgraffito díszes tál, 16. század második fele (Szolnok-Vár)

A szandzsák-székhely 16-17. századi rekonstrukciója

A török hódoltság korában

Szolnok 1552. szeptember 4-ei elfoglalása után a hódítók az újonnan kialakított alkormányzóság (szandzsák) központjában fokozatosan átépítették a palánkvár szögletbástyáit körbástyákká (rondella), illetőleg a szögletbástya-rondella kombinációja is megfigyelhető. Ez a folyamat jól nyomon követhető a három 16. század végi látképen. A szükséges alapanyagok és a munkaerő biztosításának oroszlánrészét a törökök adó formájában a fejlett kézművesiparral rendelkező Debrecenre hárították. A muszlim lakosság (hivatalnokok, egyházi személyek, iparos réteg, kereskedők) és katonaság – az írott források tanúsága szerint – nemcsak a szűk, kertek nélküli, fazsindellyel fedett házakkal telezsúfolt várban lakott, hanem a tágasabb, nyugat és észak felől árokkal, palánkkal védett, szellősebben beépített, szérűskertekkel övezett városban is megtelepedett.

Figyelemre méltó, hogy a Szolnok elfoglalását követő fél évszázad során a helyi keresztény magyar lakosság száma erőteljesen csökkenő tendenciát mutat. A 17. század közepére már bizonyosra vehető, hogy a városképpel együtt a népesség is teljesen balkanizálódott. *Evlia Cselebi* 1665-ben úgy számolta, hogy a szandzsák „háború idején a dzsebelikkel [azon lovasok elnevezése, kiket háború idején a kisebb és nagyobb hűbéresek meg a szandzsákbégek tartoztak kiállítani jövedelmeik arányában] és a pasa katonaságával együtt háromezer katonával [vonul ki].” Ezen kívül „várparancsnoka s ötszáz főnyi várőrsége van [...]”. A muszlim kézművesekről és kereskedőkről nincsenek számszerű adataink, de az itt talált fazekastermékek és keleti importkészítmények (izniki fajansz, kínai porcelán) tanúskodnak jelenlétükről. A balkáni eredetű karcolt díszes (sgraffito) kerámiának a magyarországi hódoltság viszonylatában is gazdag és változatos jelenléte alapján felmerült, hogy ennek a Tiszán ideérkező kereskedelmi árunak itt volt az elsődleges lerakóhelye, s innen szállították tovább. Az egyházi előjárókról és hivatalnokokról, valamint a polgári lakosságról kevés információval rendelkezünk. A fürdős, valamint prédikátor (váiz), az imára hívó müezzín mellett a helyi értelmiségről és népességről *Evlia* így ír: „[...] *Sejhül-iszlámja*

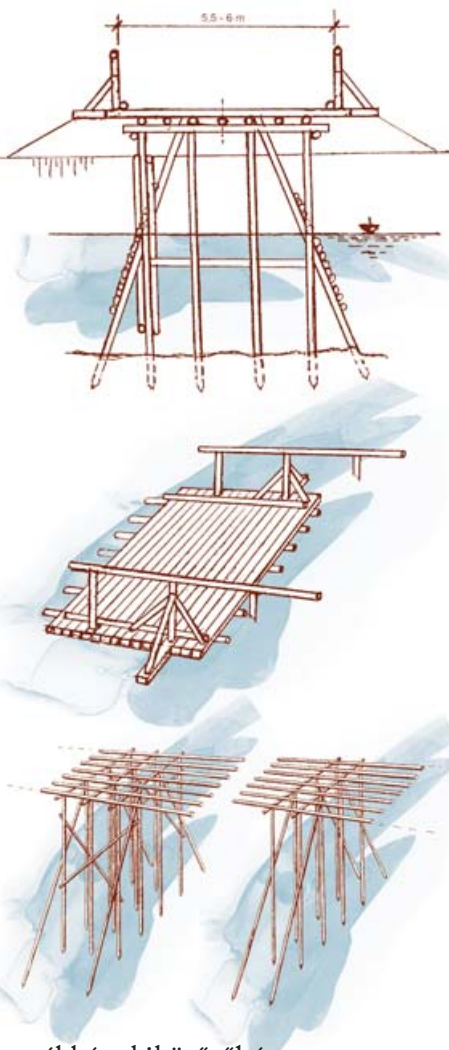
1. Bektas pasa dzsámija és a török fürdő feltételezett helye, 2. a várbeli török fürdő feltételezett helye, 3. a 16. század végi hajóhíd, 4. a 16. század legvégén felépített cölöphíd, 5. a legelső, 1562-ben létesített állandó Tisza-híd

[főmufti, főpap, vallási főjogász], nákibül-esráfja [a kádik rendjének egyik magas rangú tagja], százötven akcsés kádija, szandzsákbégje és vajdája, piacfelügyelője, vámszedője, építési és vámfelügyelője, adófelügyelője és más előkelő agái vannak. [...] [Szolnok] minden lakosa bosnyák hitharcos. Főleg kereskedelem-ből élő csapat: jó és kedves természetű, igaz és vallás-át gyakorló személyek [Mohamed] népének istenfélői közül, sokan közülük Isten útjának harcossai. Nyelvük szerb, bolgár, potur [bosnyák], latin és magyar, mint-hogy Magyarország a lakóhelyük. [...]”

A várkapuk közül *Evlia Cselebi* szerint a nyugati volt a hangsúlyosabb, mely elnevezéséből is kitűnik: Nagykapu. A hódoltságot 1594-ben felkereső *Ásik Mehmed* és az ő munkájából merítő *Behrák Dimiskí* földrajzíró – aki *Evlia* kortársa volt – úti beszámolójából derült csak ki, hogy ezt másképpen Belgrádnak hívták: „[...] *Ez kőkapu, Murtedā pasa* építtette; tetejére egy erős hangú órát tétetett [...]”. A keleti kapunak pedig Egri volt a neve. Ezeken kívül még a vár vízikapujáról, dzsámijáról, börtönéről – melyben többek között *Mahmúd bég* foglyaként 1562–1563 között raboskodott *Szegedi Kis István* kálvinista prédikátor – történet említés, valamint a *Bektas pasa* által a városban épített muszlim templomról, fürdőről, továbbá a kikötőről és a Tisza-hídről. A hódoltság korában zajló számos építkezés közül azonban csupán háromnak a helyét ismerjük pontosan a régészeti feltárásoknak köszönhetően. Építési idejük sorrendjében ezek a következők: a várban található Szulejmán szultán dzsámi (1550-es évek), az első Tisza-híd (1562), végül pedig a 16. század legvégére keltezhető második Tisza-híd.

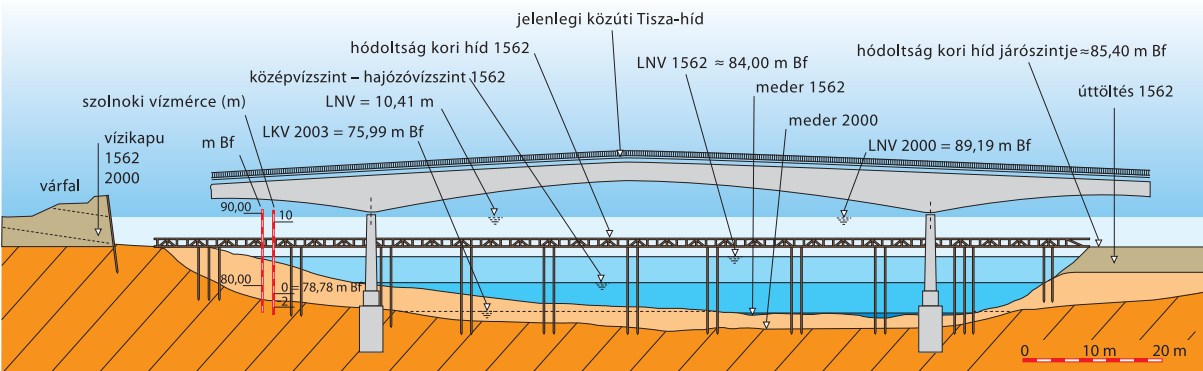
A legkorábbi állandó tiszai átkelőt *Güzeldzse Rüstem* budai pasa építtette. A kortárs *Verancsics Antal* egri püspök 1562. május 29-én kelt levelében az alábbiakban számol be erről: „[...] *A budai pasa Szolnoknál vala, és már belekezé vala hidat rakni az ő vára alatt, az ellenségnek közelében a Zagyva partján, és – ahogy mondják – nagyon kitartó munkálatokkal, olyan szélességgel, hogy két szekeret befogadjon, az negyedrézében már csaknem el is készült vala. [...]*”. A várárokhöz, a jelenlegi Zagyva torkolatához vezető cölöphidat *Hoefnagel* metszete örökítette meg.

A híd beazonosítását a 2003-ban és a 2006-ban elvégzett víz alatti régészeti kutatások tették lehetővé. Az átkelő hossza kb. 110 méter, míg a nyomsáv (járószint) szélessége mintegy 5,5-6 méter volt. A hidat a két hídfő között legalább 9-10 fából készített pillér (kétsoros cölöpjárom) támasztotta alá, azonban könnyen előfordulhat, hogy ennek duplájával kell számolnunk. A cölöpjármok függőleges és ferde oszlopai a meder közepén átlagosan 10-12 méter hosszúak lehettek, de a partközélen természetesen ennél rövidebbekre volt szükség. A rekonstruált török kori cölöphíd jóval alacsonyabb lehetett, mint a mai közúti átkelő. Ennek oka egyszerű: a Tisza a gátépítéset megelőzően az árvizek során több mint 5 méterrel lejjebb tetőzött, mint manapság. A cölöphíd pusztulásának sem pontos okát, sem pedig időpontját nem ismerjük. A tiszai jeges áradások mellett ugyanolyan valószínűséggel történeti események is szóba jöhetnek, mint például a 15 éves háború időszaka, különösen 1595 ősze, amikor Szolnokot megostromolták. Ezután a mai közúti Tisza-híd térségében rövid ideig fennálló hajóhidat létesítettek (*l. stockholmi látkép*). A 16. század legvégén épült fel a második cölöphíd, melynek nyomvonala az elsőtől közvetlenül nyugatra található, és már nem a várhoz, hanem a városhoz vezetett (*l. Dilich metszete*). Szeretnénk arra is felhívni a figyelmet, hogy a 16-17. századi várak és a jelenlegi Zagyva tiszai torkolata szinte hajszálpontosan ugyanott helyezkedik el.

Kérdés persze, hogy mi lehetett az oka annak, hogy a korábbi ideiglenes hajóhid már nem felelt meg az igényeknek, s a 16-17. század fordulója előtt újból állandó cölöphíd építésébe kellett fogni. Bizonyára nyomós indokok álltak háttérben: a 15 éves háborúban főként katonai, annak lezárultával pedig az ismételtlen megélénkülő gazdasági forgalom mellett a település stratégiai jelentőségének erősödése, s ezzel összefüggésben az átkelő teherbírásának növelése ha nem is kizárólagos, de fontos elemek lehettek. Szolnok státusza a 16. század legvégén alapvetően megváltozott, addig ugyanis a budai vilájet egyik határ menti szandzsákközpontja volt. Eger 1596-os elfoglalását követően viszont az Oszmán Birodalom határa jelentős mértékben északabbra tolódott. Városunk térsége ebben az újonnan megszervezett közigazgatási egységben az egri vilájet részeként viszonylag biztonságos háterszágnak számított.

A Tisza kereszt-szelvénye a török kori és a mai medrekkel, hidakkal, valamint a fontosabb vízszintekkel (LNV = legmagyobb vízszint, LKV = legkisebb vízszint, Bf = Balti-ten-gerszint feletti magasság)

Utánpótlási bázissá nőtte ki magát, s alkalmanként, a nagyobb hadjáratok során jelentős katonaságot állomásoztattak itt, és a Duna-Tisza közti hódoltsági területekről is ide halmozták fel az élelmiszerkészleteket. Nagyobb hadtestek mozgósításakor meg kellett erősíteni a cölöphidat, 1663-ban pedig kiszélesítették, hogy a nehézágyúk, a megrakott társzekerek, valamint a fegyveres gyalog- és lovascsapatok is gond nélkül átjussanak rajta.

A hidakat magyar mesteremberek építették, és főként Debrecen városára nehezedett az a feladat, hogy a rendszeres évi adón kívül a vár mellett az átkelőhelyek javításáról, valamint a fenntartás anyagszükségletéről gondoskodjanak. Nagykőröستől Debrecenig több száz település tartozott adózni, fákat szállítani és ingyenmunkával hozzájárulni karbantartásukhoz. Mivel a vár és a Tisza-híd miatt a debrecenieknek huzamosabb ideig kellett Szolnokon tartózkodniuk, 1642-ben városuk lakóépületet vásárolt számukra két török vitéz szomszédságában. A Tisza és az országút között fekvő, deszkafedelű, tornácos ház két szobából, két kamrából és egy boltból állt, hozzá istálló, kert és udvar is tartozott.

A hódoltság korának békétlen viszonyai azonban a Tisza-hidakat sem kímélték. A számos határ menti portya, kisebb-nagyobb csatározás mellett utalhatunk a fent említett 15 éves háborúra, amikor 1595-ben Szolnokot megostromolták, 1599 nyarán pedig szabad hajdúk csaptak le a városra a környéken tartózkodó tatárokat üldözve. Az igazi veszélyt a cölöphidakra valójában az évenkénti jégzajlások, jégtorlaszvonulások jelentették, melyek számottevő pusztítást okoztak szerkezetében. 1684 márciusában például a jég hatalmas rombolást végzett: az átkelő 12 „szemét” (11 pillérét) elvitte. A szandzsákbég ekkor 300 főt parancsolt Szolnokra. Debrecen tanácsa a szatmári ácsokat küldte ide, s a munkálatok nagyságrendjét mutatja, hogy még októberben is folyt a javítás. Egy év múlva, 1685 márciusának első napjaiban a híd ismételten hóolvadáskor rongálódott meg. Az áradás elsodorta deszkáit, s két végének bálványfái is megtörték. A munkát és az anyagok pótlását, mely 40 szál kemény tölgyfadeszkát és 30 szál lábfát tett ki, Debrecennek kellett állnia. Az átkelőnél dolgozó munkások még nem tudták, hogy Szolnokon ez lesz az utolsó munkájuk, hiszen október 18-án a vár felszabadult.

A várban felépített, kupolával fedett Szulejmán szultán dzsámi helye régóta ismert. Mindhárom ősforrásnak tekinthető szolnoki látképen, továbbá ezek másolatain kivétel nélkül megtalálható. A muszlim templomot a valódi forrásértékkel rendelkező 17–19. századi hadmérnöki felméréseken is rendre feltüntetik mindig ugyanazon a helyen: a déli várfal mellett,

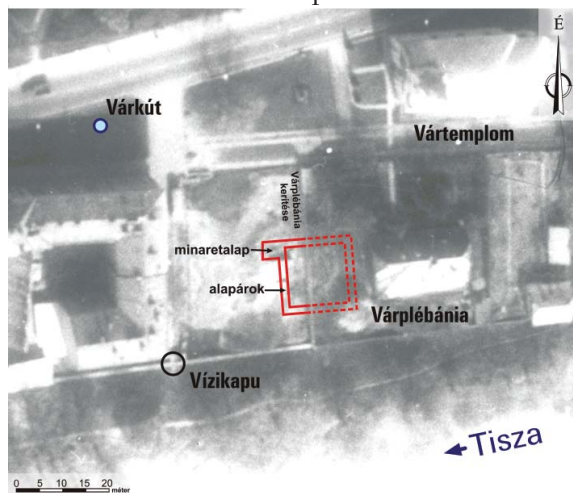
a Tiszára nyíló vízikapu közelében. Ezek közül *Joseph Riemel* (ejtsd: Jozef Rímel) 1753-ban és *Buxbaum von Lindenfeld* 1778-ban készített színes kéziratós térképeit kell megemlítenünk precizitásuk miatt (*l. vonatkozó térképek*). Az előbbin jól kivehető az időközben szentéllyel bővített, keresztény templommá átalakított muszlim imahely négyzet alakú alaprajza, mely környezeténél magasabban helyezkedett el, nyugat felől csak lépcsőkön lehetett megközelíteni. Az utóbbin pedig a dzsámi részletgazdag és pontosan rögzített környezete (vízikapu, várkút stb.) érdemel figyelmet.

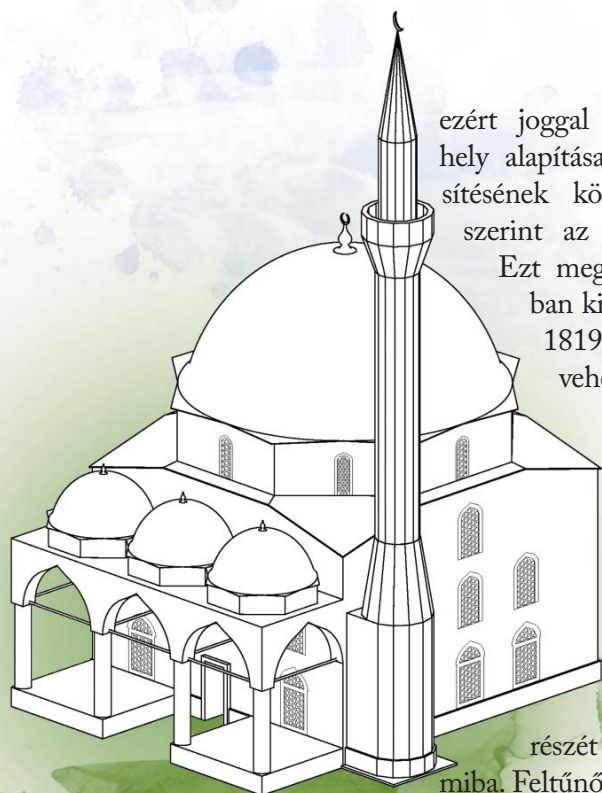
Joseph Riemel térképe alapján ismert, hogy a muszlim imaház mind a magyarországi hódoltságban, mind pedig a Balkánon a legáltalánosabban elterjedt négyzet alaprajzú típus épületekhez tartozik. Ennek köszönhetően végezhetjük el a – jelentős részben a Várplébánia telkére áthúzódo – teljes alaprajz rekonstrukcióját. Ha pedig sorrendbe állítjuk a magyarországi hódoltságból ismert négyzet alaprajzú imahelyeket, akkor meglepő eredményt kapunk. A legnagyobb a Pécsen ma is álló Gázi Kászim pasa dzsámi (18,4x18,4 méter), ezt követi az ettől csupán 2,5 méterrel kisebb szolnoki Szulejmán szultán dzsámi és a Buda-Vízivárosban meglátogatható Tojgun pasa imahelye (15,9x15,9 méter).

Ezek után jogosan merülhet fel az alábbi kérdés: *miért volt szükség Szolnokon ilyen nagyméretű dzsámira?* Ennek több oka is lehetett, de a legfontosabb minden bizonnyal az, hogy erre komoly igény merült fel. Stratégiai jelentőségét felismerve a törökök folyamatosan jelentős számú katonaságot állomásoztattak itt. Emellett a település már 1553-tól az egyik legnagyobb kiterjedésű szandzsák székhelyeként közigazgatási központ lett. Így a főként muszlimok alkotta helyőrség mellett az ugyancsak államvallást követő civil polgári lakosság számaránya is felduzzadt. Az 1562-ben felépített Tisza-híd miatt közlekedési, gazdasági és kereskedelmi tekintetben is felértékelődött Szolnok, mely tovább növelte az ide telepődő mohamedánok lélekszámát. Márpedig az állam igyekezett gondoskodni a muszlim hívekről, ha építkezett, nagy méretekben tette.

A várban állt dzsámit valamilyenkor a 16. század második felében építették, közelebbről meg nem határozható időpontban. Az uralkodói dzsámik azonban jobbára a foglalás után szoktak létrejönni,

A várban, a Tisza közelében található Szulejmán szultán dzsámi feltárt (folyamatos vonal) és rekonstruált (szaggatott vonal) alaprajza (légifelvétel 1974, FÖMI Archivum)

ezért joggal feltételezhetjük, hogy ezen imahely alapítása az 1550-es évekre tehető. Létesítésének körülményeit nem ismerjük. *Evlia* szerint az épület faragott kövekből készült.

Ezt megerősíti, és a minaret vonatkozásában kiegészíti *Gorové László* történész, aki 1819–1820-ban még alaposan szemügyre vehette az álló épületet, illetőleg a helyszínen is gyűjtött információkat.

Ezek az adatok felvetik annak lehetőségét, hogy az építőanyag eredetileg a *Zay Ferenc* várkapitány 1551. április 21-én kelt levelében említett, támpillérekkel tagolt gótikus templomhoz tartozhatott. Amikor átalakították, illetőleg elbontották, köveinek legalább egy

részét másodlagosan beépítették a dzsámiba. Feltűnő, hogy a magyarországi hódoltság új építésű muszlim imahelyeitől eltérően, melyeknek ima-

fülkével (*mihráb*) ellátott fala mindig délkelet felé, a „városok anyja”, Mekka irányába néz, a szolnoki nincs tájolva. Ennek oka lehet valamilyen korábbi építmény felhasználása az építkezések során. Valószínűleg a gótikus templomot építhették át. Ott, ahol lehetett, a falazatot meghagyták, ahol pedig nem, visszabontották és a középkori templom alapjára húzták fel a dzsámit, illetőleg újonnan alapoztak, s erre emeltek falat. Ezen gondolatmenet igazolására csak a régészeti feltárások deríthetnek fényt. Az bizonyos, hogy *Gorové László* a déli falon két egymás melletti, kőkeretes, gótikus formájú, befalazott ajtót észlelt.

Az 1973-ban végzett régészeti feltáráson a minaret alapjának alsó részén, másfél méter mélységben egymás mellé helyezett fagerendák nyomait azonosították, fölötte pedig mészbe ágyazott faragott köveket, majd kötörmeléket rétegesen. Az épület nyugati alapárkát – az ásatási dokumentáció alapján – 1,4–1,5 méter szélességben, míg az északit és délit 1,55–1,6 méter, illetőleg 1,4 méter szélességben ásták ki. Mélységük 1,3–1,5 méter. A legfelső talajszint vastagságára vonatkozóan nem találtunk adatot, de a közelben lemélyített talajmechanikai fúrások szerint ehhez legalább másfél métert hozzá kell adni, hogy megkapjuk az alapárkok tényleges mélységét. Így az épület alapja mintegy 3 méter mély lehetett. A dzsámi Várplébánia telkére eső részén a jelenlegi tengerszint feletti magasság 89,36 méter.

A Szulejmán szultán dzsámi rekonstrukciója
(készítette: Kómár Mihály és Kertész Róbert)

Uralkodói imahelyünk a magyarországi és a balkáni emlékek legáltalánosabban elterjedt alaptípusába tartozik. A néhány rendelkezésre álló adat és a párhuzamok – elsősorban *Kászim pasa* pécsi dzsámija – alapján megkíséreltük rekonstruálni a dzsámi tömbjét. Eszerint a szabályos négyzet alaprajzú dzsámi belső terét nyolcszög keresztmetszetű dobon ülő, nyomott ívű félgömbkupola fedte. Ennek borítása ólomból készült, mely *Evlia* szerint művészi látványt nyújtott. Bár az előcsarnokra semmiféle konkrét adatunk nincsen, a dzsámi méretei alapján annak egykori létezését valószínűnek tekintjük. Az imaterem déli falának közepét a falba mélyített *mihráb* foglalta el. Ezzel szemben, az északi falon nyílt a dzsámi egyetlen bejárati kapuja. A belső tér tagolására (karzat), berendezésére (szószék), padozatára, festésére és díszítésére vonatkozóan nincsenek adataink.

Rézkanna,
17. század
(Szolnok-
Vár)

Az imaterem belső falain *Gorové László* felfigyelt az akkor már hiányzó kupola tartóelemeinek még látható maradványaira. Párhuzamok alapján valószínűsíthető, hogy a déli falat a földszinten a *mihráb* mindkét oldalán két-két számárhátíves ablaknyílás törte át, amelyeket ugyancsak számárhátú ív keretezett. A második szint félköríves záródású négy ablaka a földszintiekkel azonos tengelyben helyezkedett el, míg a harmadik szint egyetlen ablaka a *mihráb* tengelyében állt. A szemben lévő bejárati oldal felől az imaterem belső megvilágítását az ablakok két szintben biztosították: a földszinten a kapu két oldalán egy-egy, míg a második szint három ablaka közül az egyik a kapu, a másik kettő pedig a földszintiek tengelyében. Az egymással szemben lévő keleti és nyugati homlokzati falakat áttörő ablaknyílások három szintben, 3-3-1 osztásban, szimmetrikusan lettek kialakítva. Az utóbbiak a falak függőleges tengelyében találhatók. A kívül nyolcszög, belül kör keresztmetszetű kupoladobot az oldalfalak tengelyében egy-egy, összesen nyolc ablaknyílás törte át. Az épülettet felső sarkai lecsapottak voltak. A dzsámi minaretje a bejárattól jobbra csatlakozott az imaterem nyugati falához, és feltehetően az imateremből lehetett megközelíteni.

A Szulejmán szultán dzsámitól eltérően egy másik szolnoki, magánalapítású muszlim imahelyről lényegesen kevesebb ismerettel rendelkezünk. *Ásik Mehmed* és *Behrák Dimiskí* leírásaiból tudjuk, hogy építtetője *Bektas pasa* volt. *Bektas* 1596–1598 között szandzsábképgént működött Szolnokon. Ezt követően 1602-ig az egri, majd 1602-től 1604-ig a temesvári vilájet beglerbége lett. Végül, 1604. augusztus 5-én budai pasává nevezték ki, de a következő év májusában az esztergomi hajdúk egy rajtaütésen megölték.

A Szulejmán szultán dzsámi távlati ábrázolása délről, a Tisza felől 1687-ből (81. oldali rézkarc részlete)

A dzsámi alapítási ideje pillanatnyilag ismeretlen, az írott források alapján a 16. század végén keletkezhetett. *Bektas*nak a településhez való szoros kötődését mutatja, hogy pályája következő állomásán, egri beglerbégként a dzsámi működési költségeit kívánta hosszabb távon is biztosítani 1600 májusában a hozzá kapcsolódó alapítvány kibővítéséért folyamodva az udvarhoz. A muszlim imaház típusára és hollétére a stockholmi ábrázolás alapján következtethetünk (*l. stockholmi látkép*). Eszerint a város központi helyén feltüntetett dzsámit azonosíthatjuk a *Bektas pasa* által alapítottal. Mivel kupolával jelenítették meg, így nagy biztonsággal kijelenthetjük, hogy a várbélihez hasonlóan a négyzet alaprajzú, egy minaretet típusba sorolható. Méretei azonban lényegesen elmaradhattak az uralkodói dzsámiétól, falainak hosszúsága bizonyosan nem haladta meg a 10-12 métert. Helye az egyetlen városkapuhoz vezető egykori országút, a jelenlegi Kossuth út mellett, attól közvetlenül délre, a Szabadság tér és a megyeháza közötti területen valószínűsíthető. Ennek szomszédságában – talán éppen *Hoefnagel* metszetén a várban látható uralkodói dzsámihoz és a mellette lévő török fürdőhöz hasonlóan – állhatott az a *Behrárm Dimiskí* által említett fürdő, amelynek építését ugyancsak *Bektas* nevéhez köti. A fürdő a vallási előírásoknak megfelelő tisztálkodás mellett a társadalmi életben is fontos szerepet játszott, és valószínű, hogy ennek bevételei a dzsámi fenntartási költségeihez járultak hozzá.

A török
kori te-
lepülést
bemutató
bronz
térplasztika a város
főterén,
Borbás
Márton
szobrász
Szolnok
1585 című
alkotása
(2008)

A fentiek mellett ugyancsak látképi ábrázolásokkal rendelkezünk még a vár keleti fala mentén futó várárok és a Zagyva keleti ága közötti ártéri szigetről. *Evlia Cselebi* szerint itt található a vértanúk temetője, melyet felfedezhetünk *Hoefnagel* metszetén. *Evlia* leírásából megtudhatjuk, hogy a városfalnak a 17. században öt bástyája és egy kapuja volt, amit a későbbi ábrázolások megerősítenek. A szolnoki védművek a hódoltság korának végére azonban meglehetősen elhanyagolt állapotba kerültek, különösen

1660-tól, Várad elfoglalása után, mert az addig a szolnoki Tisza-híd és vár karbantartását végző debrecenieket a törökök ehhez az újonnan elfoglalt erősséghez ugyancsak kirendelték dolgozni. A várárok mindkét ága feliszapolódott a tiszai torkolatnál, és megszakadt közvetlen összeköttetése a szőke folyóval.

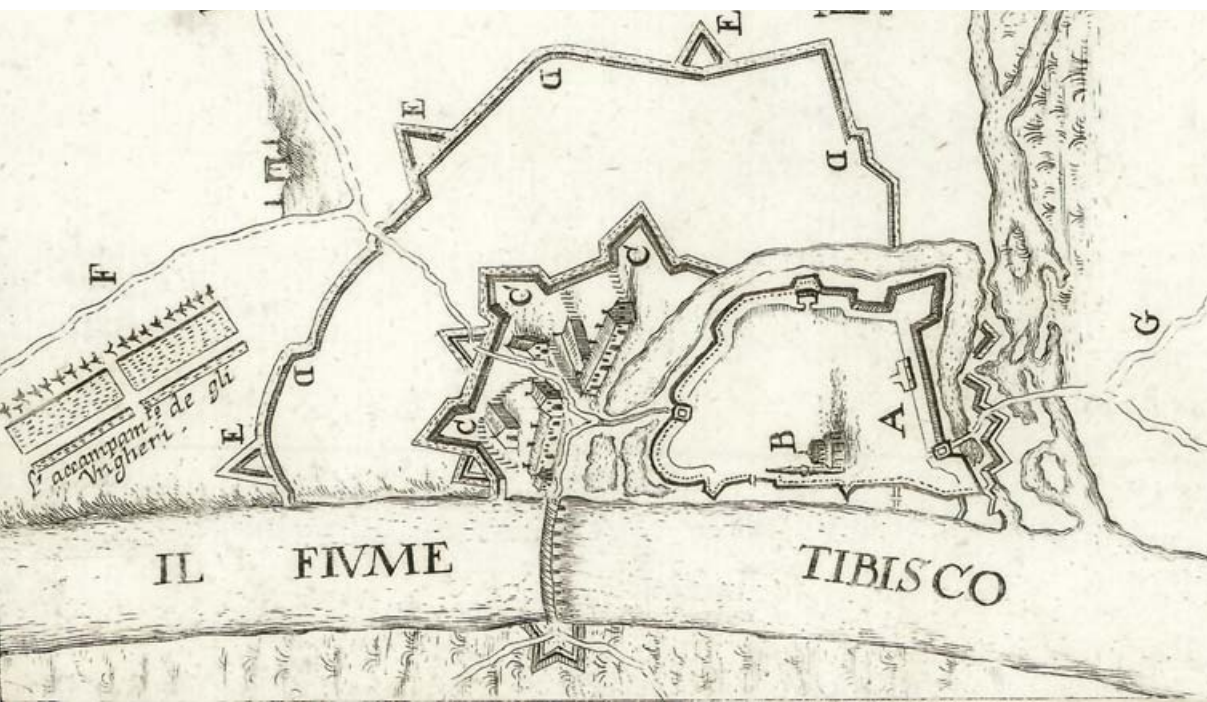

Újratelepülés és felzárkózás a 17. század végén

A város a 133 éves török uralom alól 1685. október 18-án szabadult fel. Harc nem alakult ki, mert az utolsó szandzsákbég, *Musztafa* ostrom nélkül adta fel, bár elmenekülése előtt a várat, a várost és a Tisza-hidat felgyújtatta. Bektas pasa dzsámija és a török fürdők ennek a tűzvésznek eshettek áldozatul, vagy nem sokkal később bonthatták el épületeiket. Ezzel magyarázható, hogy még emléküik is teljesen feledésbe merült. A törökök által emelt lakóházak egy része azonban épségben maradt, így használatba vehették az újonnan letelepődők. A császáriak a várban az elfoglalást követően elvégezték a legszükségesebb javításokat, és a törökök által a 16. század legvégén létesített tiszai cölöphidat – melynek a városi hídfő előtti része egy szakaszon felhúzható volt – üzemképes állapotba hozták. Újjáépítése 1689-ben kezdődött, de csak három év múlva fejeződött be. Nyomvonala ekkor gyakorlatilag változatlan maradt.

A Szulejmán szultán dzsámit az ide települt ferences szerzetesek nem rombolták le, hanem keresztény templommá alakították vissza, amely ebben a minőségben még 135 évig működött. 1687 után bonthatták el előcsarnokát és minaretjét. Bejárati kapuja ugyan a helyén maradt, de az imaterem ablaknyílásainak egy részét befalazták, illetőleg újakat létesítettek; keleti falához szentélyt, sekrestyét, végül pedig egy harangtornyot építettek. A főépület 1696-ban nyerhette el végleges formáját azzal, hogy a várparancsnok javaslatára leszedték ólomborítású kupoláját és eladták. A befolyt összeg nemcsak az új tető költségeit fedezte, hanem a várban álló kaszárnyák helyreállítására is futotta. Tetejét ezután deszkával lezárt

A töröktől visszafoglalt, építés alatt álló vár és a város alaprajza 1687-ben (eredetije a bécsi Hadilevéltárban)

síkfödém és nyeregtető fedte. A Vártemplom – az időközben mellette felépített ferences rendházzal együtt – 1697-ben leégett, de a következő évben kijavították. Az épület belső felújítását 1700-ban végezték el.

Mivel az ország más részein a török elleni háború ezekben az években még javában zajlott (Egert 1687-ben, Gyulát csak 1695-ben foglalták vissza), Szolnok is felvonulási területnek számított, emiatt a hadimunkálatok sem zárultak le. A hadmérnöki felmérésekből megállapítható, hogy új védműveket létesítettek, és a várat is teljesen újjáépítették. Elsőként, még 1685-ben a Tisza-híd bal parti hídfőjét védő csillagsánc és a városfalnak a Tabánt a Zagyva felől oltalmazó szakasza készülhetett el. Majd a városfal háromszög alakú bástyáinak és a városfalon belül egy új belső sáncnak a kiépítése valósulhatott meg, melyek közül az utóbbi a fegyvertár és a raktár védelmét látta el. A vár keleti oldalát új sánccal erősítették meg a várárok és a Zagyva keleti ága közötti árterületen. A vár délkeleti bástyája és a Tisza-meder közti árterületet, valamint a városfal déli vége és a Tisza közti ártéri részt dupla sánccal zárták le.

Ezzel párhuzamosan hozzáláttak a várfalak és a bástyák teljes újjáépítéséhez, melyeket az utóbbiak kivételével lényegében a korábbi nyomvonalon alakítottak ki. Némi eltérés csupán a nyugati fal nyomvonalánál és az itt található várkapu helyénél feltételezhető. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy ez adódhat a felmérések pontatlanságából is. 1687-re az északi fal, az északkeleti bástya és a keleti fal készült el. A teljes újjáépítés csak 1690 körül zárulhatott le. Ekkorra már elbontásra került a városban korábban kiépített belső sánc. Új ütegállásokat is létrehoztak a várban és a városban egyaránt. Feltűnő azonban, hogy a várárok feliszapolódott tiszai torkolataihoz nem nyúltak.

A 18. századi Szolnok

Az írott források alapján a vár meglehetősen rossz állapotban érte meg a Rákóczi-szabadságharcot, mely alatt több alkalommal is gazdát cserélt és elpusztult. A kurucok 1703. szeptember 21-én könnyedén foglalták el a feliszapolódott várárok miatt, majd elbontását követően teljesen újjáépítették. Ekkor nyerte el a 18. századra jellemző alakját. A kurucok által felégetett vár 1706. szeptember 4-én került vissza a császáriak kezére, akik helyrehozták, majd miután 1707 januárjában kivonták őrségét, lerombolták. A Vártemplom tetőzete még 1706-ban tűz martaléka lett, és csak a szabadságharc után építették újjá. Egy ugyanezen esztendőben készült kéziratos térképen a vár és a város mellett még a nem sokkal korábban elpusztult Tisza-híd cölöpsorai is

szemügyre vehetők a Zagyva-torkolat térségében. Ezt követően a település három évig pusztta volt, majd a várat *II. Rákóczi Ferenc* építtette újjá 1710-ben. A császári haderő rövid ostrom után 1710. október 17-én vette ismét, immár véglegesen birtokba, majd elvégezték az erődítési munkálatokat.

A Rákóczi-szabadságharc lezárulását követően a vár keleti kapuját 1732–1742 között megszüntették, de a nyugati kapu és a vízikapu, valamint a várfalak még több mint fél évszázadig álltak és dacoltak az idővel. A rendelkezésre álló források szerint 1711-től már nem a háborúk, hanem a Tisza és a Zagyva jelentettek folyamatos, egyre nagyobb megpróbáltatást a várfalaknak. 1742-től bizonyíthatóan töltésekkel védték, és felújításukat is elvégezték. A nyugat felé terjeszkedő város a védelmi funkcióját elvesztő palánkfalait a 18. század első felében elbonttatta. A városárok azonban sokáig, a 19. század első feléig megmaradt, mert új funkciója, a Tófenék vizének Tiszába vezetése ezt lehetővé tette. Sokáig kérdéses volt, hogy a Zagyva keleti ága és a várárok közül melyik fog megszűnni. A 19. század elején a Zagyva keleti ága a tiszai torkolatnál kezdett feliszapolódni, és a várárok fokozatosan átvette a szerepét. Ez a tendencia később felerősödött, és a keleti Zagyva-ág teljes feltöltődéséhez vezetett.

Az új Tisza-hidat az ártéri híddal együtt 1716-ban adták át, de a 18. században még két alkalommal (1722, 1740–1742) – a korábbiaktól ugyan már eltérő nyomvonalon – kényszerültek újjáépíteni. Ekkortól a városról is egyre több információval rendelkezünk, tanúi lehetünk fokozatos kiépülésének: sóházak, élelmezési raktár, a Tisza-híd városi hídfőjénél található vámház és a sóházak előtti Tisza-szakaszon kikötő. A kikötő és a sóházak közötti partrészen zajlott a sóbányákból vízi úton ideérkező kőso kirakodása, valamint a sóházakban való raktározása, végül pedig továbbszállítása. Hosszú ideig a part nem volt kiépítve, és a sötömböket, sózsákokat szállítómunkások hordták fel az árvízmentes magasparton fekvő sóházakba. 1776-tól itt már sófelvonó szerkezet működött. Megvalósításának előkészítése a híres feltaláló, *Kempelen Farkas* nevéhez köthető, aki egyebek mellett a sakkozógép megalkotója volt. 1742-re a Kossuth út nyomvonalán azonosítható főút mellett feltűnik az abból leágazó Sóház út, és a mai Szabadság tér helyén már kezd kialakulni egy közlekedési csomópont.

**A település-
lésmag 18.
századi
rekonstrukciója a
várral és
a várfal
Tisza felőli
metsze-
tével**

1. sóház, 2. sómázsáló mester lakása, 3. császári katonai élelmezési hivatal, 4. vámház, 5. fő- és kapuórség, 6. tüzelraktanya, 7. tiszti szállás, 8. parancsnoki szállás, 9. mérnöki szállás, 10. Vártemplom (egykori dzsámi), 11. vári káplán szállása, 12. templomszolgálatot végző lakása, 13. gyalogsági kaszárnya (helyőrség részére), 14. lőportorony és fegyvertár, 15. kamarai vendégfogadó és pince, 16. kocsiszín (tiszték és a tüzéség részére), 17. pince (tiszték és a mellette lévő szállás részére), 18. istálló, 19. az 1740-1749 között épített városháza (1811-ben elbontották), 20. Fehér Ló fogadó

Hová tűntek múltunk értékei?

A vár tervszerű elbontását 1799-ben kezdték el. Bástyáit és sáncait ekkortól a puskapor gyártásához szükséges salétrom főzésére használták. Az emiatt bekövetkezett felszíni bolygatások felerősítették a természetes eróziót, mely meggyorsította az erődítés teljes megsemmisülését. Lebontották a várban található lőportorony és fegyverraktár épületét, valamint a vár és a város közötti összeköttetést biztosító, a várárok fölött átívelő cölöphídnak az 1778-ban még működő felhúzható részét (*l. Buxbaum von Lindenfeld térképe*). Az utóbbi megszüntetésével egyszerű közlekedési átkelőt alakítottak ki. A nyugati várkaput 1811-ben szedték szét, köveinek felhasználásával épült fel a városháza és a Zagyván készülő malom. A várkútnak sajnos csak a helyét ismerjük, készítésének és használatának idejét nem. Régészeti feltárását 1952-ben csak 9-10 méter mélységig végezheték el, de az alját, ahol a keltezését bizonyító kútba esett tárgyak (pl. korsók) feküdhetnek, nem érték el. A Tisza áradása miatt a kút 7-8 méterig feltöltődött vízzel, ami megakadályozta a további kutatást. Annyi bizonyos, hogy a fentebb már többször hivatkozott 1778-as kéziratos térképen helyét pontosan jelölték. A kis boltíves vízikapu 1820-ban még működött, továbbá az írott és képi forrásokból azt is tudjuk, hogy a vár falai és bástyái sem enyésztek el ekkor még teljesen. Legjobb állapotban található része az a délkeleti bástya volt, mely egyben a legtovább fennálló maradványnak tekinthető. Pusztulását az 1879-es nagy tiszai árvíz okozta. A vár északnyugati bástyáját viszont a 19. század elejétől – a keleti ág torkolatának feliszapolódását követően – a várárokba

áthelyeződött Zagyva mosta el fokozatosan. Ami megmaradt belőle, azt a 20. századi folyószabályozások tüntették el úgy, mintha soha nem lett volna. Helyén jelenleg a Zagyva folyik.

A keresztény Vártemplommá visszaalakított, részben még eredeti gótikus falazattal is rendelkező egykori Szulejmán szultán dzsámi állaga a 19. század elejére igencsak leromlott. A Tiszára néző déli fala 1811-ben számos helyen megrepedezett, kidőlni készült. Megerősítették, de néhány év múlva ismét életveszélyessé vált, több alkalommal le kellett zárni, nehogy valaki megsérüljön. Falai között az utolsó szentmisét 1820. június 25-én tartották. Lebonátását a következő év január 22-én fejezték be, mely az 1973-as régészeti ásatás szerint olyan jól sikerült, hogy a falak mellett – a minaretalapozást leszámítva – még alapárkaiból is mindent eltávolítottak. Részben köveinek és tégláinak felhasználásával építették 1822–1824 között a jelenleg is álló Vártemplomot.

Szolnok látképe 1825–1826-ban (rézkarc, készítette: Lehnhardt Sámuel). Balról jobbra: az 1773-ban épített Nepomuki Szent János kápolna (a mai dohánybevaltó és vágóhid között, 1860-ban a Tisza alámosta és a folyóba omlott); a szétszedett sószállító tutajok fenyőszálait tároló, feldolgozó és árusító Kincstári Szálhivatal épülete, háttérben farakásokkal; az egykori Büge elnevezésű vízfolyás torkolata a rajta átvezető köhíddal (jelenlegi Meder utca); a tiszai panorámát uraló, 1723–1757 között épült ferences templom és kolostor; a Xavéri Szent Ferenc kápolna (a mai Ady Endre út és Kápolna utca találkozásánál, egyhajós épületét a városban pusztító pestis áldozatainak emlékére emelték 1733-ban); közvetlenül a folyó mellett a serfőzőház (a későbbi Szapáry utca tiszai végénél), előtte vízkiemelésre szolgáló állványzat; a magasparton impozáns méretű sóházak (a Tisza Szálló és a Verseghy park helyén) a kikötővel; a bal szélső sóraktártól nyugatra található magasabb ház a Sóhivatalhoz tartozó kormányiszéki épület (a Verseghy Ferenc Gimnázium Táncsics Mihály utcára néző részének helyén); bentebb, az 1821-ben állított Szentháromság szobor a piactéren (mai Kossuth tér); tőle keletre a Mária-oszlop (Szeplőtelen Fogantatás szobor, a jelenlegi Dr. Balogh Kálmán utca és Pólya Tibor utca találkozásánál, készült 1750 körül); a Tiszán átívelő fahíd (Tisza Evezős Egylet stégje előtt); az 1550-ben kiásott várak (mostani Zagyva-meder) cölöphíddal (Gutenberg téri híd helyén); az 1822–1824-ben felépített Vártemplom; a Zagyva eredeti, keleti ágának torkolata (napjainkra feltöltődve, jelenleg az E.ON Hungária Zrt. Verseghy út 3. szám alatti telephelye), felette fahíd; az előtérben a Tiszán bögös hajó (ami jellegzetes orrdíszéről kapta nevét), dereglyék, tutajok és hajómalom. A bal felső sarokban a város címeres pecsétje 1761-es évszámmal, jobbra fent a Szolnoki Királyi Sóhivatal pecsétje.

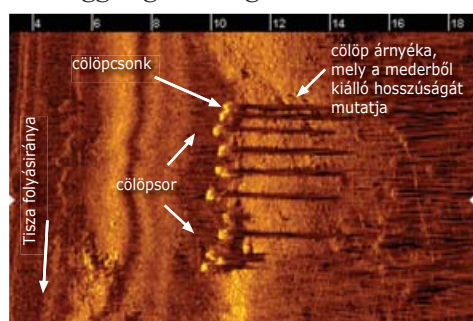

Szvitek Márton ácsmester, majd Obermayer Lajos, az ács céh mágisztere irányításával felépített kérészéletű Tisza-híd négy beazonosított és kibővízt pillérének geodéziai felmérése a 2006-ban elvégzett víz alatti régészeti kutatáson

A 3. bójánál található, mederágyból kiálló, függőleges faoszlopok csomkjai (szonáros mederfelvétel)

A 4. bója által jelzett cölöpsorhoz tartozó, a Tisza mélyéről felhozott hatfontos gránát in situ gerendába ágyazódva (2006)

Nem tartozik a szűkebb értelemben vett témánkhoz, de nemcsak helytörténeti szempontból fontos, hanem igazi hadtörténeti kuriózum az a lelet, mely az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc egyik legfontosabb ütközetének, a szolnoki csatának egyetlen ránk maradt tárgyi bizonyítéka. Megtalálására 2006. október 26-án, a folyami átkelők régészeti kutatásakor került sor a Szolnoki Búvár SE Víz Alatti Régészet Szakosztálya és a budapesti Octopus Tengeri Régészeti Kutató Egyesület együttműködésében. Ennek során a Tisza Evezős Egylet úszópontonjától délkeletre eső mederrészen sikerült beazonosítanunk a város utolsó előtti tiszai fahídját, melyet 1845. december 10-én avattak fel, és csupán néhány évig volt használatban. Az átkelő egyik négyszögletes oszlopába fúródva bukkantunk rá egy hatfontos tábori löveg gránátjára. Az 1849. március 5-ei szolnoki csatában az osztrák császári haderő Zagya-torkolat térségében felállított egyik ágyujából lőtték ki, minden bizonnyal azért, hogy a hidat megsemmisítsék, és a bal parti hídfőt megtámadó Vécsey Károly vezérőrnagy honvédjeinek átkelését megakadályozzák. A lövedék azonban célt tévesztett, és a híd egyik parthoz közeli, függőleges tartógerendájának víz alatt található részébe csapódott be. Ez utóbbinak köszönhető, hogy az oszlopot kettőtörte ugyan, de nem robbant fel, és napjainkig *in situ* megmaradhatott. A Damjanich János tábornok vezette csapatok az Indóház elfoglalását követően benyomultak a városba, később a Tisza-hidat és a hídfő környékét is sikerült az ellenségtől megtisztítaniuk. Ezt követően Vécsey már gond nélkül bevonulhatott a városba.

Írásunk végére értünk. Szolnok középkori és kora újkori műemlékei elfogytak: elpusztultak, elbontották őket, ami még megmaradt belőlük, az a föld vagy víz alá került. Ha ez így megy tovább, a jövőre nézve sem táplálhatunk túlzott illúziókat. Városunk belterületén ugyanis mindeddig nem alakult ki annak hagyománya, hogy nagyberuházások vagy lakóházépítések megkezdése előtt ásátásokat végezzenek. Napjainkban azt tapasztalhatjuk – még az oly fontos várban is –, hogy a hatályos törvényeket semmibe véve, kijátszva, megelőző régészeti feltárás és szakfelügyelet nélkül építkeznek, örökre elfedve, elpusztítva múltunk pótolhatatlan emlékeit. Ezek nélkül pedig sokkal nehezebb felidézni a letűnt korok világát. Védjük közösen régészeti örökségünket!

Kertész Róbert – Bana Zsolt: Régészeti kalandozások a város múltjában (11–18. század)

Balyi János: Adatok és események Szolnok megye egyháztörténetéből. Váci Egyházmegyei Almanach 2. 1980, 7–46.; Bálint Gábor: A magyarországi török hódoltságról – XVII-ik századi török forrás szerint. I–II. Századok 4. 1870, 233–244., 297–308.; Bernardo de Aldana magyarországi hadjárata (1548–1552). Közreadja Szakály Ferenc. Budapest, 1986.; Bóna István: Vendégségben őseink háza táján. A szolnoki Damjanich János Múzeum új állandó régészeti kiállítása. Jászkunság 42/5–6. 1996, 221–232.; Bóna István: Az Árpádok korai várai. Debrecen, 1998.; Botár Imre: Szolnok települési, népesedési és gazdasági viszonyai a XVIII. században. Szolnok, 1941.; Fekete Lajos: A hódoltság-kori törökség Magyarországra vonatkozó földrajzi ismeretei. Hadtörténelmi Közlemények 31. 1930, 1–17.; Gerő Győző: Az oszmán-török építészet Magyarországon (Dzsámik, türbék, fürdők). Művészettörténeti Füzetek 12. Budapest, 1980.; Gorové László: A Szolnokvári viszontagságoknak folytatása. Tudományos Gyűjtemény 5/6. 1821, 38–62.; Hegyi Klára: A török hódoltság várai és várkatonasága I–III. Budapest, 2007.; Illéssy János: Adatok a szolnoki vár építéséhez és első ostromához. Hadtörténelmi Közlemények 6. 1893, 635–666.; Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában I/2. Budapest, 2003.; Kaposvári Gyula: A szolnoki vár kialakulása és nyomai a városképben. Jászkunság 17/1–2. 1971, 81–95.; Kaposvári Gyula: A szolnoki vár kialakulása és helye a város települési képében I. Szolnok térképes, rajzos ábrázolásai és topográfiai képe 1685-től 1810-ig. Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve 1982–83. 161–204.; Kaposvári Gyula: A szolnoki vár kialakulása és helye a város települési képében II. Szolnok város térképes, rajzos ábrázolásai (1810–1910). Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve 7. 1990, 231–305.; Kaposvári Gyula – Csányi Marietta: Szolnok-Vár, Gutenberg tér 4. Régészeti Füzetek 27. 1974, 104–105.; Kaposvári Gyula, Rédei István (szerk.): Szolnok megye műemlékei. Szolnok, 1988.; Karácson Imre: Evlia Cselebi török világlutató magyarországi utazásai 1664–1666. Budapest, 1908.; Kertész Róbert – Morgós András – Nagy Dénes – Szántó Zsuzsanna: Az első híd a Tiszán. Szolnoki Tudományos Közlemények 8. 2004. 1–13.; Kertész Róbert – Morgós András – Nagy Dénes – Szántó Zsuzsanna: Tisza-hidak a török hódoltság korából radiokarbon és dendrokronológiai vizsgálatok tükrében. In: Gömöri János (szerk.): Az erdő és a fa régészete és néprajza. Sopron, 2007. 145–178.; Kertész Róbert – Bana Zsolt – Nagy Dénes: Új adatok és módszerek Szolnok városmagjának történeti rekonstrukciójához. Szolnoki Tudományos Közlemények 11. 2007, 1–46.; Kertész Róbert – Kómár Mihály: Szolnok uralkodói dzsámija. Jászkun Építész 2010/1. 5–7.; Kisari Balla György: Törökkori várrajzok Stockholmban. Budapest, 1996.; Kovács Gyöngyi: Török kerámia Szolnokon. Szolnok Megyei Múzeumi Adattár 30–31. Szolnok, 1984.; Kovács Gyöngyi: Török rézedények Szolnok megyéből. Archaeologiai Értesítő 111. 1984, 78–91.; Madaras László, Kertész Róbert, Polgár Zoltán (szerk.): Vendégségben őseink háza táján. Állandó régészeti kiállítás a szolnoki Damjanich János Múzeumban. Szolnok, 1996.; Nemes Gerzson: A város és vár vízügyi múltjából. In: Nemes Gerzson (szerk.) Szolnok és a Közép-Tiszavidék vízügyi múltja I. Vízügyi Történeti Füzetek 8. Budapest, 1975. 41–53.; Raczky Pál (szerk.): „Szolnok megye a népek országútján”: Szolnok megye története a régészeti leletek tükrében. Állandó kiállítás vezetője. Szolnok, 1982.; Alice Reininger: A szolnoki sófelvonó, 1776. História 29/4. 2007, 19–21.; Selmeczi László: Szolnok város története a honfoglalástól 1526-ig. In: Kaposvári Gyula – Mészáros Ferenc (szerk.) Szolnok város története I. Szolnok, 1975. 25–38.; Szalai Béla: Magyar várak, városok, falvak metiszeteken 1515–1800. Budapest, 2001.; Szendrei János: Szolnok eleste 1552-ben. Hadtörténelmi Közlemények 2/2. 1889, 125–140.

Bagi Gábor: A török kori Szolnok; Másfél békés évszázad; A szabadságharc keleti kulcsvárosa

Bagi Gábor: Szolnok visszafoglalása 1685-ben, és jelentősége a török elleni felszabadító háború első szakaszában. In: Zounuk, 16. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve. Szolnok, 2001.; Szolnok vára a Rákóczi szabadságharc idején. In.: Tisicum, XVI. A Jász-Nagykun-

A kötet szerzői:

Dr. Bagi Gábor kandidátus, történész, Damjanich János Múzeum
Bali József alapító karnagy, Szolnoki Szimfonikus Zenekar
Bana Zsolt térinformatikus, Fővárosi Csatornázási Művek Budapest
Bistey András író, újságíró
Dr. Csányi Marietta PhD, régész, Damjanich János Múzeum
Dr. Cseb Géza történész, főlevéltáros, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár
Csönge Attila történész, levéltáros, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár
Dr. Fülöp Tamás PhD, történész, igazgató, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár
Dr. Gulyás Katalin történész, Damjanich János Múzeum
Dr. Kaposvári Gyöngyi irodalomtörténész, Damjanich János Múzeum
Dr. Kertész Róbert régész, Damjanich János Múzeum
Kósa Károly könyvtáros, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Építések Kamarája
Kovács Mihály, a Tisza Táncegyüttes elnöke
Lászlóné Nagy Ilona igazgató, Hild Viktor Városi Könyvtár
Dr. Nemes András orvos
Dr. Szabó László akadémiai doktor, egyetemi tanár
Pap Béla, Ifjúsági Iroda
Papp Zsolt, metodista lelkész
Pató Mária könyvtáros, Damjanich János Múzeum
Szathmáry István újságíró, sajtóreferens, Damjanich János Múzeum
Szikszai Mihály történész, főlevéltáros, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár
Szoboszlai Zsolt szociológus, Hat Penna Fejlesztő és Tanácsadó Kft.
Takáts Béla könyvtáros, Verseggy Ferenc Megyei Könyvtár
Tiszai Lajos újságíró
Zsolnay László művészettörténész, Damjanich János Múzeum

A kötetet szerkesztette:

M. Román Béla, Dr. Pókász Endre,
Szutorisz-Szügyi Csongor, Tapasztó Ildikó, V. Szász József

Borítóterv és tipográfia:

Horváth Sándor

Nyomdai előkészítés:

ADG Stúdió Kft.

Nyomás:

Tisza Nyomda Kft.

A kiadó megköszöni a szolnoki Damjanich János Múzeumnak és a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltárnak, hogy gyűjteményüket a kötet készítőinek rendelkezésére bocsátották. Köszönetet mond **Csabai Istvánnak**, **Kardos Tamásnak**, **Kozma Károlynak**, **Mészáros Jánosnak**, **Ratkai Barnának** és **Vass Sándornak**, hogy fotóikat a szerzők felhasználhatták írásuk illusztrálására. Gazdagították a könyv tartalmát **Kósa Károly**, **Papp Zsolt**, **Szép Kis Csaba**, **Udovecz György** és **Dr. Vincze Gyula** dokumentumértékű régi fényképei is.

ISBN 978-963-06-8945-8

A kötetet kiadta: Szolnok Megye Jogú Város Önkormányzata

Felelős kiadó: **Szalay Ferenc** polgármester

2010.